

Examen HAVO

2014

tijdvak 2
woensdag 18 juni
13.30 - 16.30 uur

geschiedenis (pilot)

Dit examen bestaat uit 27 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende historische beschrijvingen hebben te maken met verdedigingswerken en staan in willekeurige volgorde:

- 1 Bij het begin van de Nederlandse Opstand die leidde tot de stichting van de Republiek, gaf Willem van Oranje opdracht een aarden versterking aan te leggen bij de rede van Texel, de Schans.
- 2 Bisschop Godewald verleende, in ruil voor trouw, stadsrechten aan de stad Utrecht. De stad kreeg hiervoor enkele privileges, zoals het recht om markten te houden en het recht een stadsmuur te bouwen.
- 3 Fort Zeelandia bij Paramaribo werd door de Zeeuwse slavenhandelaars ingericht als steunpunt voor hun schepen in de transatlantische slavenhandel.
- 4 Keizer Hadrianus liet in de Romeinse provincie Brittania een muur bouwen die onderdeel werd van de limes (versterkte grens) van het Romeinse Rijk.
- 5 De volksvergadering van de Griekse stadstaat Athene besloot tot het bouwen van de Lange Muren, een systeem van vestingmuren dat Athene met de haven van Piraeus verbond, om zichzelf tegen aartsvijand Sparta te beschermen.
- 6 Toen de islamitische Moren het huidige Spanje en Portugal veroverden, bouwden zij een groot fort vlakbij Lissabon om het omliggende gebied te beschermen.

- 2p 1 Zet deze zes beschrijvingen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

Een bewering:

Veel prehistorische culturen worden gedateerd aan de hand van potscherven. Deze culturen zijn bijna nooit culturen van jagers en verzamelaars, maar vrijwel altijd van boeren.

- 3p **2** Ondersteun deze bewering door:
- twee redenen te noemen waarom vaak potscherven gebruikt worden voor deze dateringen en
  - aan te geven dat het hierbij (vrijwel altijd) gaat om boerensamenlevingen.

Gebruik bron 1.

Uit deze bron valt op te maken wat de opvatting is van Cassius Dio over het romaniseringsproces en hoe dit het best zou kunnen verlopen.

- 3p **3** Leg dit uit door aan te geven:
- wat het romaniseringsproces inhoudt en
  - welke tactiek bij de romanisering van veroverde volken volgens Cassius Dio het beste gevolgd kan worden en
  - waardoor het romaniseringsproces in Germanië volgens Cassius Dio mislukt.

In 249 vaardigde de Romeinse keizer Gaius Decius een wet uit waarin hij zijn onderdanen verplichtte offers te brengen aan de goden. Iedereen die dit weigerde werd vervolgd. Deze wet werd in de volgende jaren telkens opnieuw afgekondigd.

Je kunt dit zien als een bewijs voor de groei van het christendom.

- 3p **4** Leg uit welke redenering je daarbij volgt.

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

In 9 na Chr. leiden de legioenen van het Romeinse leger onder gouverneur Quintilius Varus in het Teutoburgerwoud een nederlaag tegen de Germaanse stam van de Cherusken. De Romeinse geschiedschrijver Cassius Dio schrijft in de derde eeuw over deze gebeurtenis in Germanië:

Romeinse soldaten waren daar in winterverblijven ondergebracht en men begon met de aanleg van steden. De plaatselijke barbaren pasten zich aan de nieuwe gebruiken aan, raakten gewend aan het houden van markten en ontmoetten elkaar in vreedzame bijeenkomsten. Toch waren zij nog niet hun oude gewoontes, hun traditionele gebruiken en hun vroegere ongebonden leven vergeten (...). Zolang ze deze gebruiken slechts geleidelijk en om zo te zeggen terloops onder nauwkeurig toezicht verleerden, werden ze niet gestoord door deze verandering van hun levenswijze en veranderden zij zonder zich daarvan bewust te zijn. Tot Quintilius Varus als gouverneur het opperbevel over Germanië overnam en hen te snel wilde hervormen. Doordat hij zich autoritair opstelde, doordat hij hun ook verordeningen oplegde en in het bijzonder de manier waarop hij belasting van hen verlangde (alsof zij onderdanen waren), kwam er een einde aan hun geduld. De aanvoerders probeerden hun vroegere heerschappij weer te bemachtigen en het volk wilde liever de oude vertrouwde toestand dan de vreemde tirannie.

De middeleeuwen

Gebruik bron 2 en 3.

In het jaar 711 vallen islamitische veroveraars vanuit Noord-Afrika Spanje binnen. Spanje wordt in die tijd beheerst door de Visigoten, een Germaans volk. Binnen enkele jaren hebben de moslims het grootste gedeelte van het land onder controle.

- 4p 5 Ontleen aan elk van beide bronnen een verklaring voor het hoge tempo waarin de moslimlegers Spanje veroveren.

In de late middeleeuwen kwam het vaak voor dat een vorst, na zijn troonsbestijging, met een feestelijke intocht werd verwelkomd door de burgers van een stad in zijn rijk.

Bij zulke intochten legden de burgers een eed van trouw af aan de vorst. Op zijn beurt beloofde de vorst plechtig de rechten en privileges van de burgers te zullen respecteren.

- 3p 6 Leg uit dat dit soort intochten passen bij twee kenmerkende aspecten uit de late middeleeuwen, maar ook aansluiten bij het feodalisme uit de vroege middeleeuwen.

Gebruik bron 4.

Met deze wet wil Lodewijk de Beier een conflict in zijn tijd in zijn voordeel oplossen.

- 2p 7 Leg met deze wet uit welk conflict dit was.

De middeleeuwen

---

bron 2

In 713 wordt er een verdrag getekend tussen Abd al-Aziz ibn Musa, de aanvoerder van het moslimleger en Theodomir, koning van een deel van het Visigotische gebied in Spanje:

Theodomir geeft zich over onder voorwaarde dat hij, noch zijn onderdanen, aan enige overheersing van buitenaf zullen worden onderworpen; dat zij niet gedood of gevangen gezet zullen worden en van elkaar zullen worden gescheiden; dat zij niet vanwege hun geloof zullen worden vervolgd en dat hun kerken niet worden verbrand. Theodomirs heerschappij zal hem niet worden ontnomen zolang hij trouw is en zich houdt aan hetgeen hij met ons (Abd al-Aziz ibn Musa) is overeengekomen. Het verdrag van overgave strekt zich uit over zeven steden, te weten: Orihuela, Valentila, Alicante, Mula, Bigastro, Eyyo en Lorca.

Theodomir en de zijnen dienen elk jaar per persoon één dinar (een Arabische munt) te betalen en vier maten tarwe, vier maten gerst, vier kruiken stroop, vier kruiken azijn, twee kruiken honing en twee kruiken olie.

bron 3

Een fragment uit een christelijke kroniek, geschreven omstreeks 754:

In het jaar 711 maakte Roderik zich meester van het koningschap over de Visigoten op aansporing van de officieren van het paleis. Hij regeerde maar één jaar. Nadat hij zijn troepen had verzameld, trok hij op tegen de Arabieren en Moren, die al lange tijd het gebied teisterden dat hun door Musa (de moslimaanvoerder) was toegewezen en er de steden verwoestten. In het jaar 712 trok hij naar de bergen (in het zuiden van Spanje) om tegen hen te vechten.

Hij sneuvelde in de strijd, waarbij het hele leger van de Visigoten op de vlucht sloeg. De Visigoten waren alleen meegekomen uit jaloezie en om hem te bedriegen, omdat zij het koningschap zelf ook nastreefden. Zo verloor hij de heerschappij en zijn vaderland, terwijl zijn rivalen ook omkwamen.

bron 4

Op 8 augustus 1338 vaardigt Lodewijk de Beier, keizer van het Heilige Roomse Rijk, de volgende wet uit:

In overleg met en met instemming van de keurvorsten en de andere vorsten van het keizerrijk, verklaren wij, dat de keizerlijke waardigheid en macht direct van God komen. Nadat iemand door de keurvorsten in eendracht tot keizer is gekozen, dient hij, enkel en alleen op basis van die verkiezing, te worden beschouwd als Rooms-keizer en te worden gehoorzaamd door alle onderdanen van het keizerrijk. Hij zal de volledige macht uitoefenen over de toepassing van de wetten van het keizerrijk en over alle andere zaken die behoren tot het ware keizerschap. Hij heeft geen goedkeuring, bevestiging of toestemming nodig van de paus, of van wie dan ook.

Vroegmoderne tijd

Gebruik bron 5.

Een bewering:

De ideeën van Robert Hooke dragen bij aan het ontstaan van de wetenschappelijke revolutie van de zeventiende eeuw **en** aan het ontstaan van de Verlichting in de achttiende eeuw.

2p **8** Leg beide delen van deze bewering uit.

Gebruik bron 6.

In deze brief portretteert Frederik van Pruisen koning Lodewijk XIV van Frankrijk als een absoluut vorst en zichzelf als een verlicht vorst.

4p **9** Leg dit uit door:

- een kenmerk van het absolutisme te noemen en
- aan te geven hoe dit kenmerk terugkomt in de beschrijving van Lodewijk XIV en
- een kenmerk van de Verlichting te noemen en
- aan te geven hoe dit kenmerk terugkomt in de ideeën van Frederik van Pruisen.

Gebruik bron 7.

Deze declaratie past bij het gedachtegoed van de democratische revoluties in die tijd.

2p **10** Toon dit aan.

Gebruik bron 7.

In hun declaratie verwijzen de revolutionairen naar het ontstaan van de Republiek.

2p **11** Leg uit waarom zij deze vergelijking maken.

Vroegmoderne tijd

---

bron 5

De natuurkundige Robert Hooke publiceert in 1665 een boek met zijn waarnemingen over de natuur. Over de relatie tussen vuur en zuurstof schrijft hij:

Het lijkt redelijk om te denken dat er niet zoiets bestaat als een vuurelement, dat een vlam doet opstijgen, maar dat die schijnende tijdelijke massa die wij 'vlam' noemen, niets anders is dan een mengsel van lucht en vluchtige, zwavelhoudende delen van afbreekbare of brandbare stoffen.

Deze hypothese heb ik getracht te onderbouwen met een eindeloze hoeveelheid observaties en experimenten. Dit proces hier te beschrijven zou te ver gaan; het zal mogelijk op een ander moment uit voldoende materiaal blijken te bestaan voor een veel grotere verhandeling. Zuurstof is iets dat tot nu toe nog maar weinig werkelijk onderzocht en verklaard is en waarover een ijverige onderzoeker maar zeer weinig informatie zal vinden, terwijl iedereen het inademt en er in leeft, ook al is men zich hiervan niet bewust. Maar als men het eenmaal voldoende zal doorgronden, dan zal dat iemand ongetwijfeld in staat stellen om een rationele, ja zelfs een waarschijnlijke, zo niet de juiste verklaring te geven voor alle verschijningsvormen van vuur.

bron 6

Kroonprins Frederik van Pruisen schrijft op 5 januari 1737 aan de filosoof Voltaire:

Lodewijk XIV was in een oneindig aantal opzichten een groot vorst. Een fout tegen de grammatica of tegen de spelling kan op geen enkele manier de schittering laten verbleken van zijn reputatie, die gebaseerd is op tal van daden die hem onsterfelijk hebben gemaakt. Hij had alle reden om te zeggen: "Caeſar eſt ſuper grammaticam" (De keizer staat boven de grammatica). Ik ben op geen enkel terrein groot. Alleen door hard te werken kan ik me misschien op een dag nuttig maken voor mijn vaderland. Dat is het enige waardoor ik me hoop te onderscheiden. Kunsten en wetenschappen zijn altijd producten van de overvloed geweest. De landen waar ze bloeiden hadden onmiskenbaar een voorsprong op de landen die in duisternis verkeerden door een gebrek aan beschaving. Bovendien leveren de wetenschappen een grote bijdrage aan het geluk van de mens. Ik zou erg blij zijn als ik ze naar onze afgelegen gebieden kon halen, waar ze zich tot nu toe maar mondjesmaat hebben laten gelden.

bron 7

Een declaratie (afkondiging) uit 1795 gericht tot uit hun ambt ontslagen regenten (bestuurders) van de stad Utrecht:

Het volk van Nederland ziet op hun Bataafse grond de gewenste dag komen, de zon der vrijheid, waar de Nederlandse ingezetenen de uitoefening van hun eigen en gestolen rechten willen hernemen. Rechten, waarvan zij na de afzwering van het Spaanse juk nooit de ware vrijheid hebben genoten en waarvan men slechts kan zeggen dat het despotische gezag van één naar een menigte hoofden is overgegaan. Dit ogenblik doet ons besluiten tot het veranderen van het regeringsbestuur, dat door de ware vertegenwoordigers van het volk, dat alleen het geluk en de welvaart van het volk voor ogen heeft, moet worden vervangen. (...)

Het Comité eist dat u deze raadszaal onmiddellijk verlaat en naar uw woningen gaat als burgers. En als burgers zult u die totale veiligheid voor personen en bezittingen genieten waar elke burger recht op heeft.

Utrecht, 25 januari 1795, het Eerste Jaar van de Vrijheid:

uit naam van het Comité Revolutionair,
Jacobus van Dam, secretaris.

Door de tijd heen

Deze zes schilders met hun kunstwerken staan in willekeurige volgorde:

- 1 In *De dood van Marat* werd deze revolutionair door Jacques-Louis David vereeuwigd als een martelaar die stierf voor de idealen van de Franse Revolutie.
- 2 Met *Het straatje* schilderde Johannes Vermeer een weergave van de eigen leefwereld van de burgers van de Republiek.
- 3 Met zijn schilderij *De Vrijheid leidt het volk* interpreteerde François Delacroix de volksopstand van de Franse burgerij op een nationalistische manier.
- 4 Pablo Picasso schilderde *Guernica* als protest tegen het fascisme naar aanleiding van het bombardement op deze Spaanse stad.
- 5 Piet Mondriaan schilderde *Victory Boogie Woogie* tijdens zijn verblijf in New York, waar hij naartoe was gegaan om de Duitse bezetting van Nederland te ontlopen.
- 6 Sandro Botticelli sloot aan bij de herleving van de belangstelling voor de klassieke oudheid in zijn tijd, door zijn schilderij *De Geboorte van Venus*, een thema uit de Griekse mythologie.

2p 12 Zet deze zes kunstwerken in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Moderne tijd

In 1858 werd door de gemeenteraad van Londen besloten tot de aanleg van een nieuw rioolstelsel. Aanleiding hiervoor waren klachten over de stank en de vervuiling van het water van de Theems (die door Londen stroomt) en het ernstig vervuilde drinkwater.

- 4p **13** Leg uit dat dit besluit paste bij twee kenmerkende aspecten van de negentiende eeuw.

In 1888 werd Wilhelm II keizer van het Duitse Rijk. Dit zorgde voor een verandering in de buitenlandse politiek van het keizerrijk.

- 2p **14** Geef aan:
- wat de kern van de buitenlandse politiek tot dan toe was geweest en
  - welke verandering in de buitenlandse politiek Wilhelm II in gang zette.

Gebruik bron 8.

Volgens een historicus past deze bron bij de Duitse vorm van modern imperialisme.

- 3p **15** Ondersteun zijn bewering door:
- aan te geven hoe het Duitse imperialisme genoemd wordt en
  - uit te leggen dat deze bron bij het modern imperialisme past.

Over de Slag bij de Marne kun je zeggen dat het een begin was van de uiteindelijke Duitse nederlaag in de Eerste Wereldoorlog.

- 2p **16** Leg dit uit.

In de Vrede van Versailles wordt Duitsland verplicht herstelbetalingen aan de Geallieerden te doen. De betalingen hadden het volgende verloop:

- 1 In 1923 werd de betaling tijdelijk gestaakt.
- 2 In 1924 werden de betalingen hervat.
- 3 In 1930 werd de betaling tijdelijk gestaakt.
- 4 In 1933 werd de betaling definitief gestaakt.

- 4p **17** Geef bij elk gegeven de daarbij passende verklaring.

Op 23 september 1933 stak Adolf Hitler bij Frankfurt symbolisch de eerste spade in de grond als startsein voor de aanleg van een modern net van autowegen in Duitsland. Er werden daarbij 720 werklozen aan het werk gezet. Na een jaar werkten er meer dan 250.000 arbeiders aan de wegebouw. Tussen 1933 en 1941 legden ze meer dan 4.000 kilometer autoweg aan.

Hierbij past de volgende bewering:

De wegebouw ondersteunde zowel de binnenlandse als de buitenlandse politieke koers van Hitler.

4p **18** Leg dit voor beide uit.

Gebruik bron 9.

Tekenaar David Low geeft in deze prent een mening weer over de buitenlandse politiek van Groot-Brittannië (en Frankrijk) in 1938.

3p **19** Toon dit aan door aan te geven:

- welke buitenlandse politiek van Engeland (en Frankrijk) in de prent wordt weergegeven en
- (met een verwijzing naar de bron) welke kritiek de tekenaar weergeeft op dit beleid.

Gebruik bron 10.

Deze gebeurtenis past bij het totalitaire karakter van de nazi-ideologie.

2p **20** Leg dit uit.

Op 25 en 26 februari 1941 werd door communisten in Amsterdam de Februaristaking georganiseerd. De staking was een protest tegen de anti-Joodse maatregelen van de Duitse bezetter.

Voor zover bekend is er slechts één foto gemaakt van deze staking.

2p **21** Geef een reden waarom de stakers publicatie van foto's van de staking wilden voorkomen **en** een reden waarom de Duitse bezetters niet wilden dat er foto's van de staking gepubliceerd werden.

Gebruik bron 11.

Uit dit artikel blijkt dat de Marshallhulp de economische en politieke positie van de Verenigde Staten moest veiligstellen.

- 4p **22** Leg uit, door aan te geven:
- welk economisch probleem er voor de Verenigde Staten bestaat en welke oplossing het Marshallplan daarvoor biedt en
  - welk politiek probleem er in Europa bestaat en welke oplossing het Marshallplan daarvoor biedt.

Gebruik bron 11.

Alger Hiss wordt in 1950 beschuldigd van spionage voor de Sovjet-Unie, onder andere op grond van dit artikel.

- 3p **23** Geef aan:
- dat de beschuldiging past bij de politieke sfeer in die tijd in de Verenigde Staten en
  - waardoor de aanklagers de inhoud van dit artikel konden gebruiken bij hun aanklacht en
  - wat de verdediging van Hiss tegen de aanklacht kan inbrengen.

Gebruik bron 12.

Behrendt laat met zijn prent zowel kritiek op de Sovjet-Unie als op het Westen zien.

- 5p **24** Licht dit toe door:
- aan te geven welke kritiek Behrendt op de Sovjet-Unie weergeeft en hoe hij dat in de prent laat zien en
  - aan te geven welke kritiek Behrendt op het Westen weergeeft en hoe hij dat in de prent laat zien en
  - (zonder bron) een verklaring te geven voor de houding van het Westen.

Gebruik bron 13.

Deze bron is illustratief voor het buitenlandse beleid van Chroesjtsjov.

- 2p **25** Leg dit uit.

Chroesjtsjov week in de Cubacrisis af van zijn buitenlands-politieke beleid.

- 2p **26** Leg dit uit.

Gebruik bron 14.

Bij deze bron kun je vaststellen dat:

- 1 de keuze die de grenswachten maken past bij het loslaten van de Brezjnevdoctrine en
- 2 de 'Paneuropese picknick' heeft bijgedragen aan de val van de Muur.

- 4p **27** Leg beide beweringen uit.

Moderne tijd

---

bron 8

In 1890 schrijft Alfred Hugenberg, medeoprichter van de nationalistische massaorganisatie *Alldeutscher Verband*, een brief die wordt afgedrukt in meerdere Duitse kranten. Een gedeelte uit deze ingezonden brief:

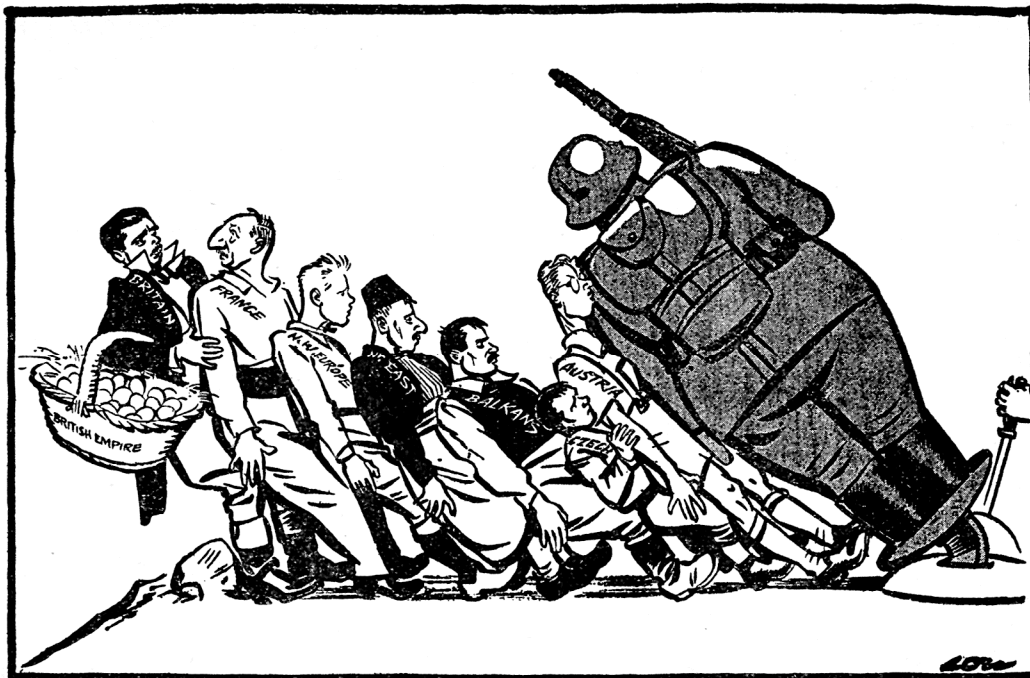
Er zijn nog grotere gebieden, men hoeft slechts te denken aan Centraal-Sudan, het natuurlijke achterland van Kameroen¹⁾, waarvan de uiteindelijke bestemming nog door geen enkel verdrag is vastgelegd. Degene die deze territoria het snelst grijpt en er het meest hardnekkig aan vasthoudt, zal ze bezitten. Wijst niet alles, (vooral de traagheid waarmee de Duitse regering optreedt in koloniale aangelegenheden), in de richting van het feit dat ons vaderland, (...) geconfronteerd zal worden met een nieuwe oorlog, als het alleen maar de positie wil vasthouden die het in 1870 heeft gewonnen? Het regeringsstandpunt dat zojuist is verschenen met de motieven voor de Engels-Duitse overeenkomst²⁾, maakt zonder twijfel duidelijk dat er in ambtelijke kringen een zekere onverschilligheid bestaat ten opzichte van koloniale expansie.

noot 1 Kameroen was van 1884 tot 1919 een Duitse kolonie.

noot 2 Op 1 juli 1890 werd een Engels-Duits verdrag gesloten, waarin Duitsland zijn koloniale claims in Afrika begrensd in ruil voor Helgoland (een eilandje in de Duitse Bocht in de Noordzee) dat in Brits bezit was.

bron 9

De Britse tekenaar David Low maakt in februari 1938 deze prent over de houding van Groot-Brittannië (en Frankrijk) tegenover Nazi-Duitsland:

Vertaling:

Onderschrift: 'Toenemende druk.'

Toelichting

In de oorspronkelijke prent zegt Groot-Brittannië tegen Frankrijk:

"Waarom zouden wij ons druk maken over iemand die iemand anders duwt, terwijl het allemaal zo ver weg is?"

Tekst op de personen van links naar rechts: Brittannië, Frankrijk, Noordwest-Europa, Midden-Oosten, Balkan, Tsjecho-Slowakije, Oostenrijk.

Op het mandje staat: Brits imperium.

bron 10

In november 1940 schrijft een Nederlandse schooljongen over maatregelen die tijdens de Duitse bezetting worden genomen:

We hebben op school een Duits boek dat verboden is omdat er een regel verkeerd in stond. Daar hebben we nu een andere ingeplakt en het bewuste blad eruit moeten scheuren. De zin was deze, het was een los zinnetje voor een oefening:

"Het zijn dwazen die denken dat de oorlog zegenrijke gevolgen kan hebben."

bron 11

In november 1947 publiceert Alger Hiss, medewerker van de regering van de Verenigde Staten, een artikel in *New York Times Magazine* over de Marshallhulp. Hij schrijft:

Kunnen we niet zonder Europa?

Zonder Europa verdergaan is in economisch opzicht bijna hetzelfde als zonder de hele wereld verder te gaan. Ten eerste bestond een deel van de 21 procent van onze import in 1938 uit de zestien Marshallplan-landen, uit goederen waar we niet goed zonder kunnen. Het is nog belangrijker te beseffen dat Europa misschien niet de bron is van veel van onze onontbeerlijke grondstoffen, maar hun kolonies zijn dat wel. Deze export naar ons zou verstoord raken als de moederlanden van deze kolonies in zouden storten. (...)

Vanuit een politiek oogpunt is verdergaan zonder Europa hetzelfde als één van onze sterkste en betrouwbaarste bondgenoten afstoten. Het zou betekenen dat we het continent verlaten waar we onze idealen van vrijheid en democratie vandaan haalden. Het leidt tot het verdwijnen van een cultureel centrum dat de wereld verrijkt. Strategisch gezien zouden we 270 miljoen mensen en de tweede industriële macht van de wereld laten overgaan in het grote gebied dat al wordt gedomineerd door de communistische ideologie en de belangen van de Sovjet-Unie.

Waarom zouden we socialistische Europese regeringen steunen?

Ten eerste is het in ons eigen belang de huidige regeringen van West-Europa te steunen, ongeacht of ze socialistisch zijn of niet; ten tweede is het vanuit onze eigen tradities niet onze zaak ons te bemoeien met de regeringsvorm die andere volken uit eigen vrije wil kiezen. Het is belangrijk erop te wijzen dat de vraag uitgaat van foute uitgangspunten. Geen enkel land in West-Europa is momenteel helemaal socialistisch of zelfs maar voor de helft socialistisch in de controle over het economische leven. Onze hulp zou bovendien de ontwikkelingen die het socialisme bevorderen, kunnen stoppen.

bron 12

Een prent van Fritz Behrendt uit 1956 met als ondertitel:
"Dit is een zuiver Hongaarse aangelegenheid:"

Toelichting

In de deuropening staat A. Mikojan, vertegenwoordiger van de Sovjet-Unie. Het engeltje links staat voor de Verenigde Naties en de andere personen links stellen westerse landen voor.

Op de vlag op de grond staat: 'Hongarije.'

De staande persoon rechts is M. Soeslov, die samen met Mikojan in Hongarije leiding geeft aan de Sovjettroepen.

bron 13

Op het 21e partijcongres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie in 1959 zegt Nikita Chroesjtsjov:

Wij stellen voor te beginnen met een geleidelijk vermindering van buitenlandse troepen in Duitsland of nog liever met deze daar volledig weg te halen. Wij zijn voorstander van het vormen van een 'niemandland', ontgaan van troepen. Hoe verder deze van elkaar verwijderd worden, des te meer garanties zullen er zijn tegen het risico van botsingen en conflicten. De Sovjet-Unie is bereid haar troepen terug te trekken. Niet alleen uit Duitsland maar ook uit Polen en Hongarije (waar deze zich krachtens het verdrag van Warschau bevinden). Wij trekken ze alleen terug als alle andere landen die bij de NAVO zijn aangesloten hun troepen binnen hun grenzen terugtrekken en hun bases in andere landen ontruimen. De Sovjet-Unie ondersteunt het plan van de regering van de Volksrepubliek Polen om in Europa een 'atoom-vrije-zone' in te stellen en in deze zone de conventionele wapens te beperken.

bron 14

Op 19 augustus 1989 komen duizenden mensen samen bij de Hongaarse stad Sopron langs de grens met Oostenrijk voor een 'Paneuropese picknick.' Tijdens de picknick steken meer dan 600 Oost-Duitsers de grens over naar Oostenrijk. Walburga Habsburg-Douglas, medewerkster van het Europese parlement, organiseert met anderen deze demonstratieve bijeenkomst. Ze zegt hierover in 2009:

De echte helden waren de grenswachten omdat ze niet van plan waren de groepen mensen tegen te houden die wilden vluchten. Ik sprak één van hen en hij zei: "Wij zijn Hongaarse grenswachten en we hebben drie opties. Er zijn drie manieren waarop we kunnen reageren op deze vloedgolf aan vluchtelingen. Eén mogelijkheid zou zijn, dat we proberen deze mensen een halt toe te roepen door op ze te schieten. Gelukkig hebben we daarvoor geen bevel gekregen."

Tegen deze tijd had het Rode Leger (de troepen van de Sovjet-Unie) de Hongaarse westgrens al verlaten. Een tweede manier zou zijn geweest dat ze hadden geprobeerd de vluchtelingen tegen te houden. Dit was echter niet waarschijnlijk vanwege de overweldigende hoeveelheid vluchtelingen. De derde optie was, zich er niet mee te bemoeien. Door deze keus van de grenswachten konden vele mensen naar het Westen ontsnappen, wat leidde tot alle andere gebeurtenissen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.